

Machnác Sanatorium - J. Krejcar, 1932, T. Teplice

CSEH MODERN ÉPÍTÉSZEZET A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Nagy Iván DLA, Kun Tamás
BME Építőművészeti Doktori Iskola
2015. április 15.

Machnác Sanatorium - J. Krejcar, 1932, T. Teplice

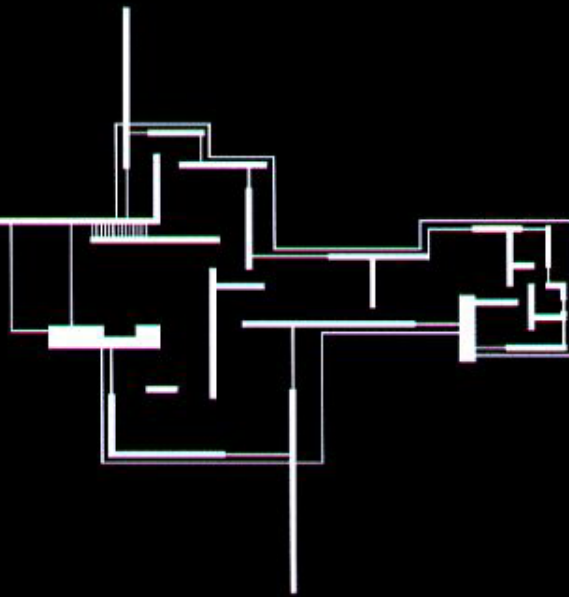
A modernizmus archeológiája

„A modernizmus topográfiája majdnem felismerhetetlenné vált Közép-Európában. Csak akkor mutatkozik meg, ha végigbarangoljuk egyik szélétől a másikig: Helsinkitől Tallinnon és Rigán és Kaunason át Bukarestig, Újvidékig, Belgrádig és Ljubljanáig, Gdingentől Brünnön át Triesztig, és Rotterdamtól Berlinen át Varsóig. A modernizmus tájképe hosszú szakaszokon teljesen lepusztult, romba dőlt, helyenként teljesen el is tűnt. A háború és a háború utáni időszak megtette ezen a téren a magáét.

„Ma, a megosztottság évtizedei után abban a helyzetben vagyunk, hogy újra tudatosíthatjuk a nyilvánvaló, de elfeledett vagy elhalványult összefüggést. Az eredmény a 20. századi európai építészeti táj újra feltérképezése lesz.”

Az idézetek Karl Schlögel: „Brünn, avagy a modernizmus archeológiája” (Magyar Lettre International - 2005. nyár) című írásából valók.

Kenneth Frampton
A modern építészet kritikai története

K. Frampton sokat hivatkozott könyvében (A modern építészet kritikai története) szerepel Csehország, pontosabban Csehszlovákia két háború közötti építésze, de csak rövid terjedelemben és maga a szerző is beismeri, hogy ez méltatlan annak valódi jelentőségéhez képest. Az őszinteséget el kell ismernünk, de nem tudok arról, hogy a hiányosságok a későbbi kiadásokban pótolva lettek volna, Frampton nem róta le adósságát, pedig a csehek 1920 és 30-as évekbeli világszínvonalú teljesítményük alapján erre rászolgáltak volna.

Manes ház - O. Novotný, 1928, Prága

Hradec Králové látképe

Három város, három különböző történet. Hradec Králové (lánykori nevén Königgrätz, középkori magyar nevén Királyvár) Josef Gocár miatt, Zlín, a Bata cipőgyár városa, mint megvalósult utópia, a XX. századdal foglalkozó építészettörténeti munkákban méltatlanul háttérbe szorult Brno, pedig mint a két világháború közötti modern építészet egyik legfontosabb városa érdekes.

Zlín épülő városképe

Három város, három különböző történet. Hradec Králové (lánykori nevén Königgrätz, középkori magyar nevén Királyvár) Josef Gocár miatt, Zlín, a Bata cipőgyár városa, mint megvalósult utópia, a XX. századdal foglalkozó építészettörténeti munkákban méltatlanul háttérbe szorult Brno, pedig mint a két világháború közötti modern építészet egyik legfontosabb városa érdekes.

Brno látképe

Három város, három különböző történet. Hradec Králové (lánykori nevén Königgrätz, középkori magyar nevén Királyvár) Josef Gocár miatt, Zlín, a Bata cipőgyár városa, mint megvalósult utópia, a XX. századdal foglalkozó építészettörténeti munkákban méltatlanul háttérbe szorult Brno, pedig mint a két világháború közötti modern építészet egyik legfontosabb városa érdekes.

„A Tugendhat-villa olyan, mint egy meteorbecsapódás, az ember azt hiszi, hogy már látott minden elképzelhető teret és akkor, tessék! De ez a villa Brünnben nem egyedülálló, Mies van der Rohe Brünnben nem egzotikus import, hanem kortárs.” írja K. Schlögel már hivatkozott esszéjében.

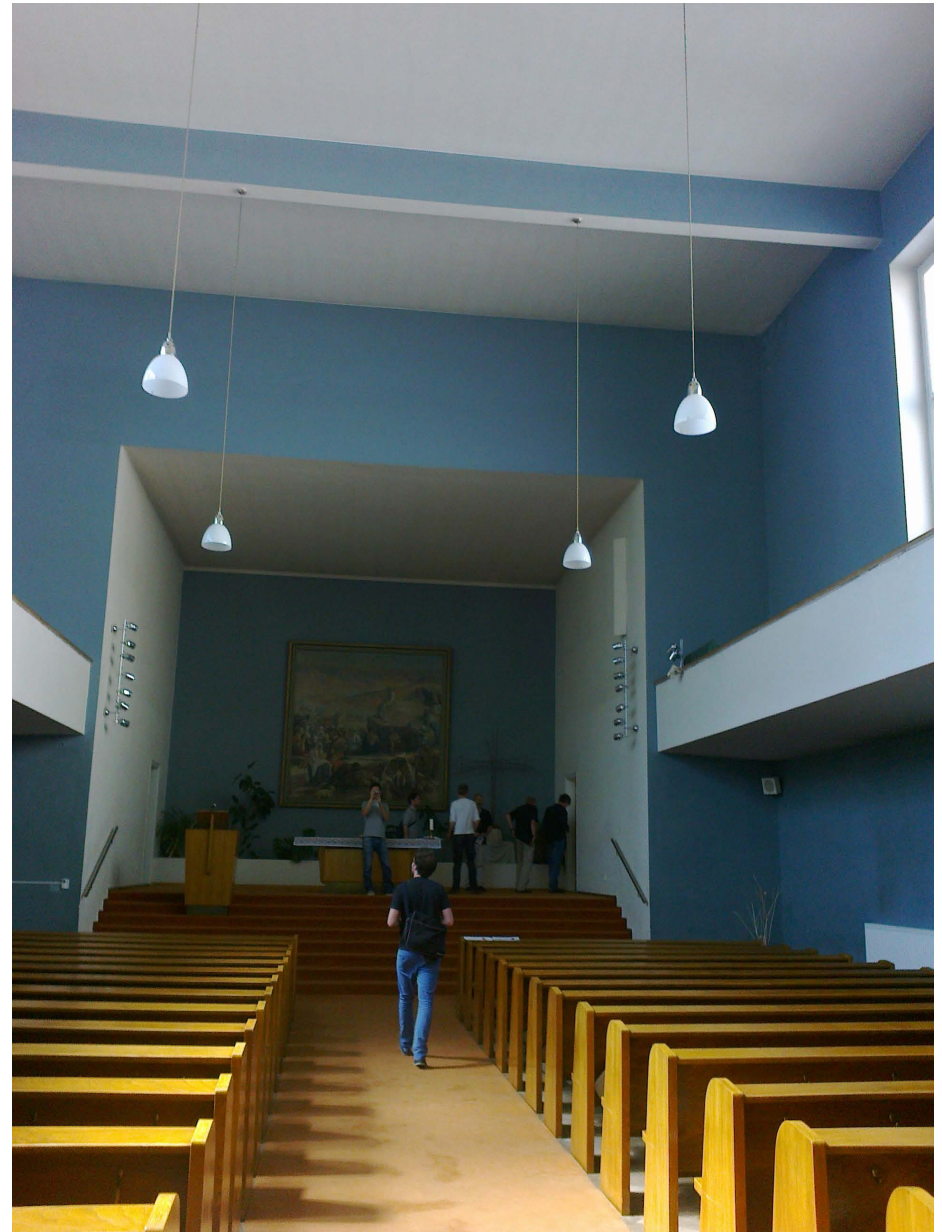

Cedok - O. Poriska, 1928, Brno

Brno a modern mozgalom építészetének egyik legfontosabb városa, valóságos aranybánya. A modern „heroikus” korszakának építésze olyan sűrűséggel és minőségben van itt jelen, ami kivételes ritkaság. Brno identitását legalább olyan mértékben határozzák meg a funkcionalista lakó- és üzletházak, hotelek, fürdők, bankok és villák, mint Budapestét az eklektika épületei.

ERA kávézó - J. Krantz, 1929, Brno

Huszita templom - J. Visek, 1928, Brno

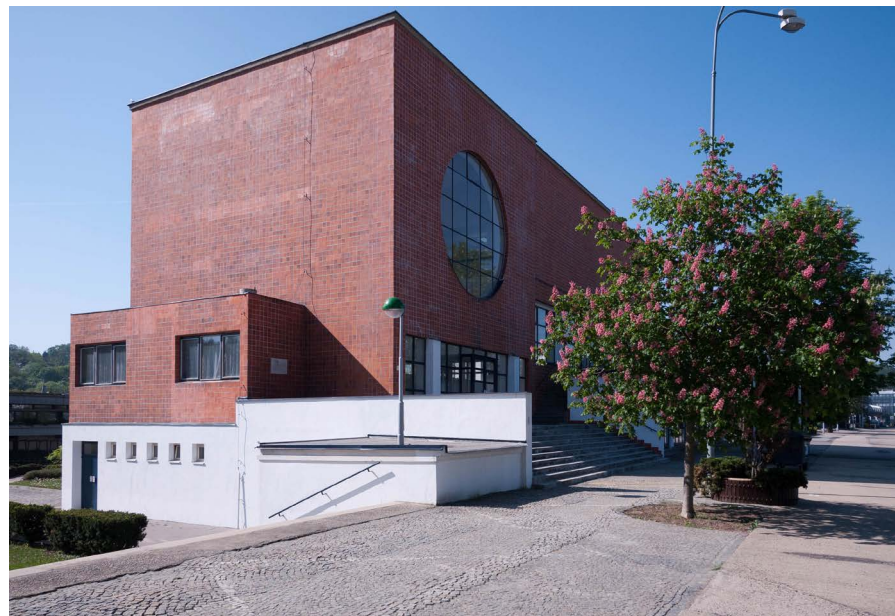
“New Housing Estate” - B. Fuchs, 1928, Brno

Legalább európai szintű építészethez sok mindenre szükség van, nemcsak tehetséges alkotókra, és a XX. század 20-as és 30-as éveiben egy történeti léptékkal rövid, de elképesztően intenzív időszakban Brno-ban minden rendelkezésre állt. 1938-ig volt fejlett ipari háttér, volt politikai támogatás, volt anyagi háttér és nem hiányoztak a világlátott, művelt megbízók sem. Nem véletlen, hogy a CIAM egyik konferenciáját itt tartották még a német megszállás előtt.

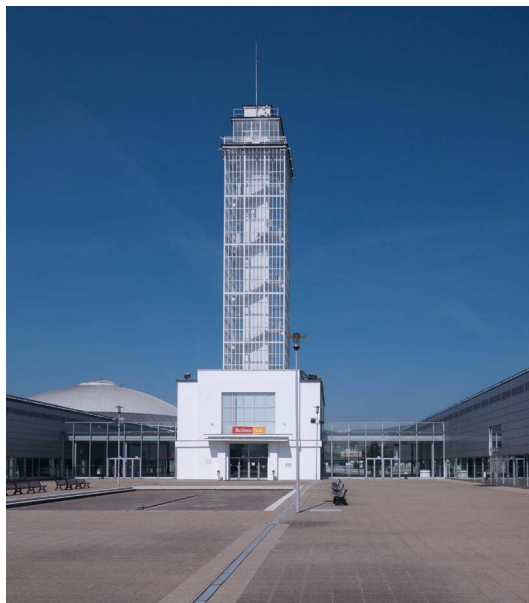
Vásárváros látképe, Brno

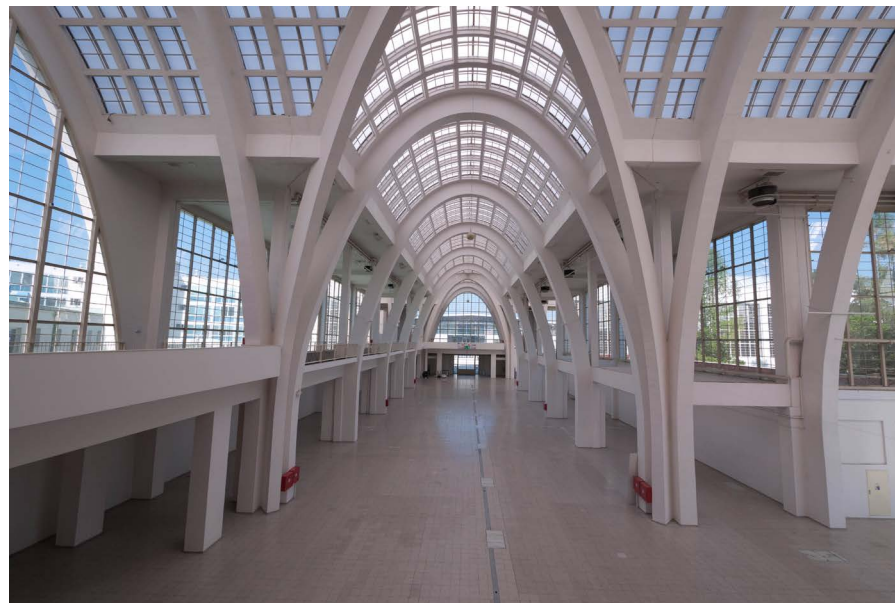
Brno város pavilonja - B. Fuchs, 1928

Kereskedelmi pavilon - A. Cermák, 1928

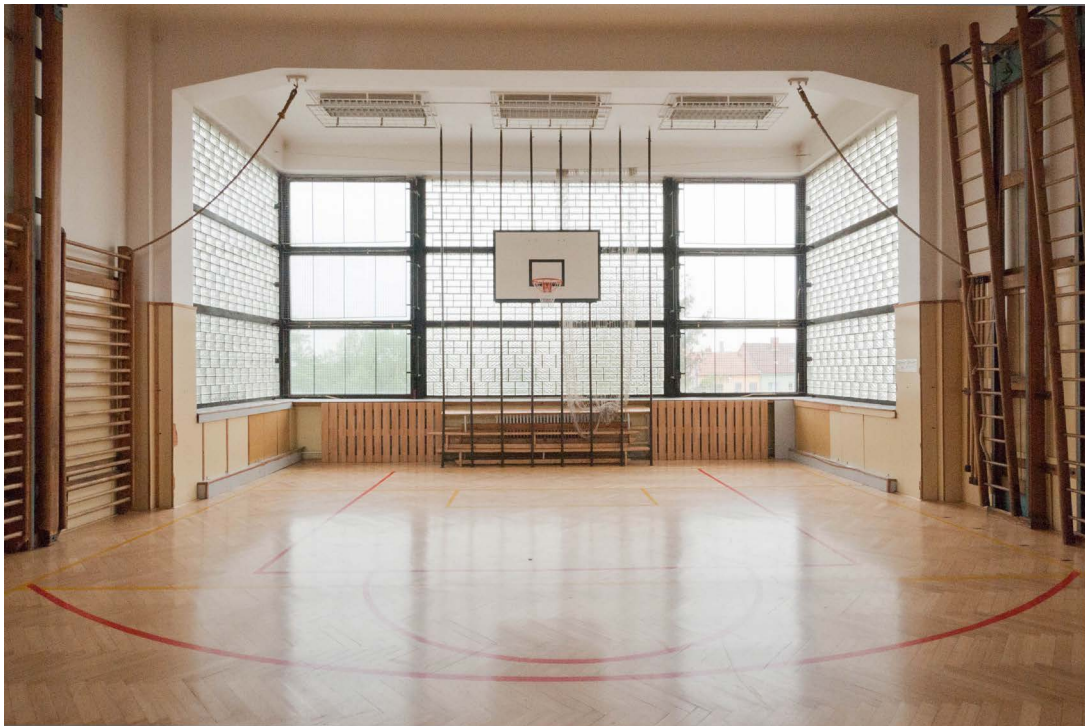
Ipar- és Kereskedelmi Palota - J. Kalous, 1928

Német Általános Iskola. B. Fuchs, 1930

A nemzetközileg is elismert Bohuslav Fuchs mellett, és vele egy időben közel egy tucat jóval átlagon felüli képességű építész élt és/vagy dolgozott itt. Felsorolásszerűen és a teljesség igénye nélkül: O. Eisler, J. Kranz, M. Kyselka, J. Kumpost, B. Rozehnal, J. Polásek, O. Poříška, J. Víšek és E. Wiesner. A kor európai élvonalát jelentő iskoláik és egészségügyi létesítményeik külön említést érdemelnek.

Masaryk Általános Iskola - M. Kyselka, 1931, Brno

Vesna Középiskola és Kollégium - B. Fuchs, 1930, Brno

Általános Iskola - B. Fuchs / J. Polések, 1927-39, Brno

Zsinagóga - O. Eisler, 1936, Brno

Slavik-villa - J. Kranz, 1932, Brno

A korszak kiemelkedő brno-i épületeinek listája hosszú, szerencsére többségük túlélte még a rendszerváltás utáni vadkapitalizmust is. A villák, családi házak egy részét példamutatóan helyreállították, az összkép sokkal jobb a Budapesten láthatónál.

Saját villa - E. Spitzer, 1932, Brno

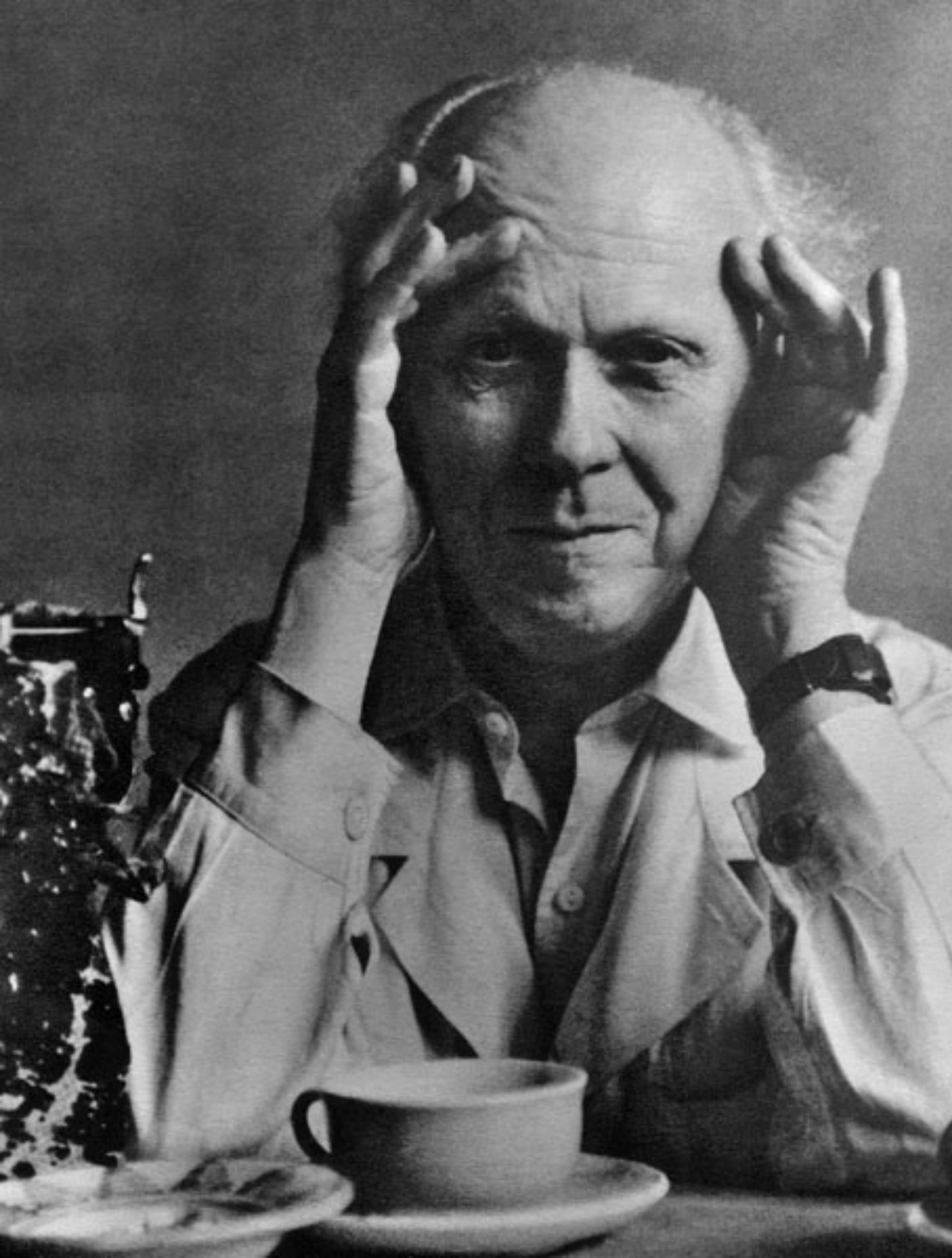

Saját villa - E. Zacek, 1935, Brno

Moravian Savings Bank - H. Blum, 1939

A belvárosi bankfiókok pazar enteriőrjei túléltek a „szocializmus” évtizedeit és az elmúlt évtizedek technológiai váltását is, ami igazi bravúr. A főpostán, az általános iskolákban és fürdőkben, ha nem egyszer leromlott állapotban is, de lépten-nyomon visszaköszönnek az eredeti pultok, korlátok, kilincsek, burkolatok és öltözőszekrények, igazolva a 70-80 évvel ezelőtti tervek időtállóságát.

Bohuslav Fuchs (1895 – 1972)

A két világháború közötti, a maga idejében még világszerte ismert cseh építészeti egyik legjelentősebb alakja, Karel Teige és Jaromír Krejcar mellett ő volt a két háború közötti csehszlovák avantgárd zászlóvivője.

Avion Hotel - 1927, Brno

“New Housing Estate” - B. Fuchs, 1928

Brno város pavilonja - B. Fuchs, 1928

Masaryk Kollégium - B. Fuchs, 1930

Moravian Bank - B. Fuchs, 1930

Vesna középiskola - B. Fuchs, 1930

Kopečná fürdő - B. Fuchs, 1928

Tesár villa - B. Fuchs, 1938

Első funkcionalista alkotása a Zeman-kávéház 1926-ban nyílt meg (egy időben a Bauhaus desszai épületeivel), és azonnal az új építészet áttörésének egyik jelképévé vált. Fuchs jelen volt a CIAM La Sarraz-i alapításánál is 1928-ban. Első, „ortodox” modernista évei után a 30-as évek második felében épületeit formai kísérletező kedv jellemzi.

Alfa irodaház - 1937, Brno

Posta - 1938, Brno

Kortárs épületek, Brno

Ingstav irodaház - I. Ruller, 1968, Brno

Divadlo na Orlí - Rak, Rezná Archteam, 2012, Brno

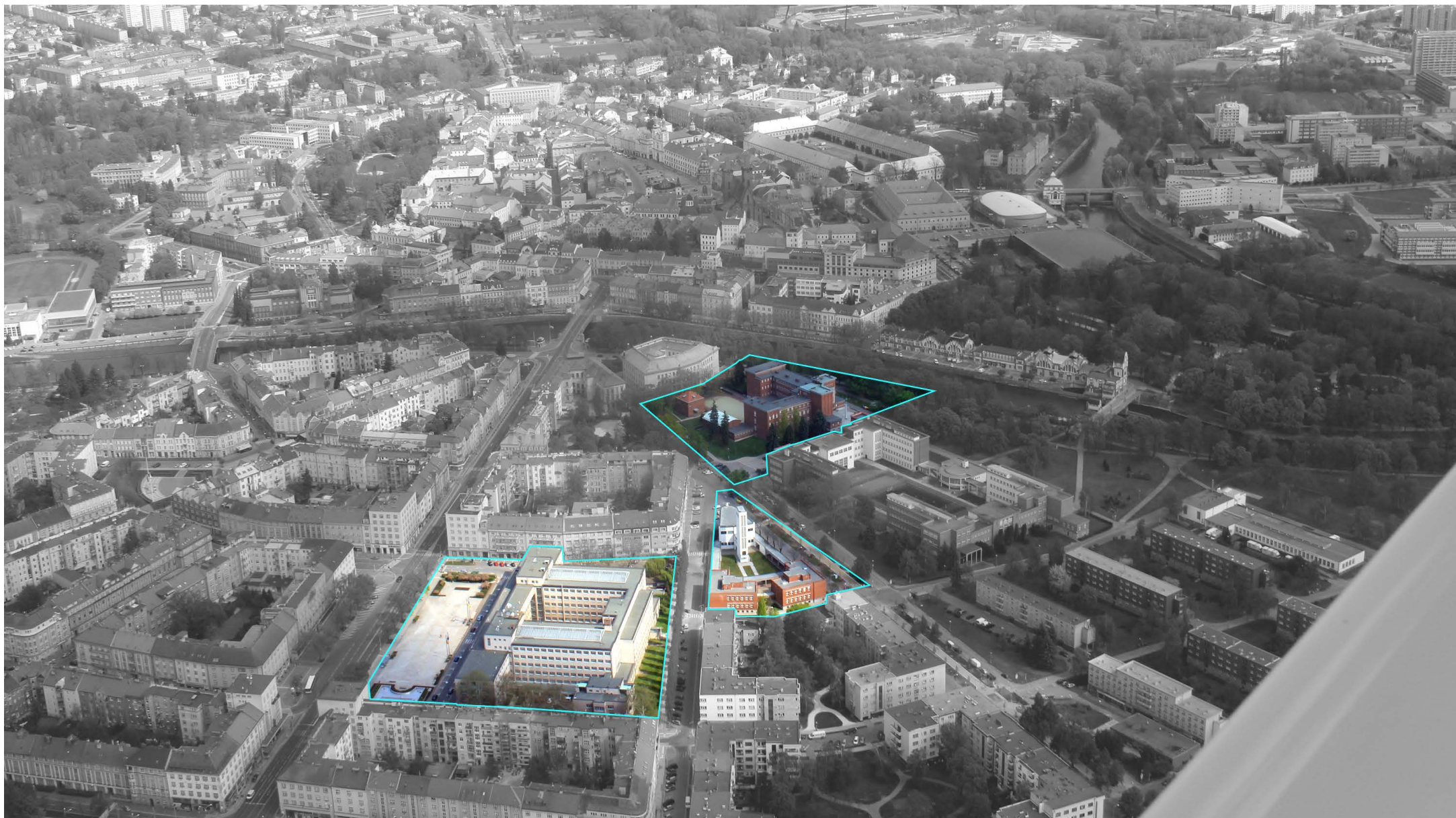

VFU Hygiene Pavilion - Burián Krivinka Architects, 2006

Szociális lakások idősek számára - DRNH, 2006

Hradec Králové

Rendőrség - J. Grocár, 1928-33

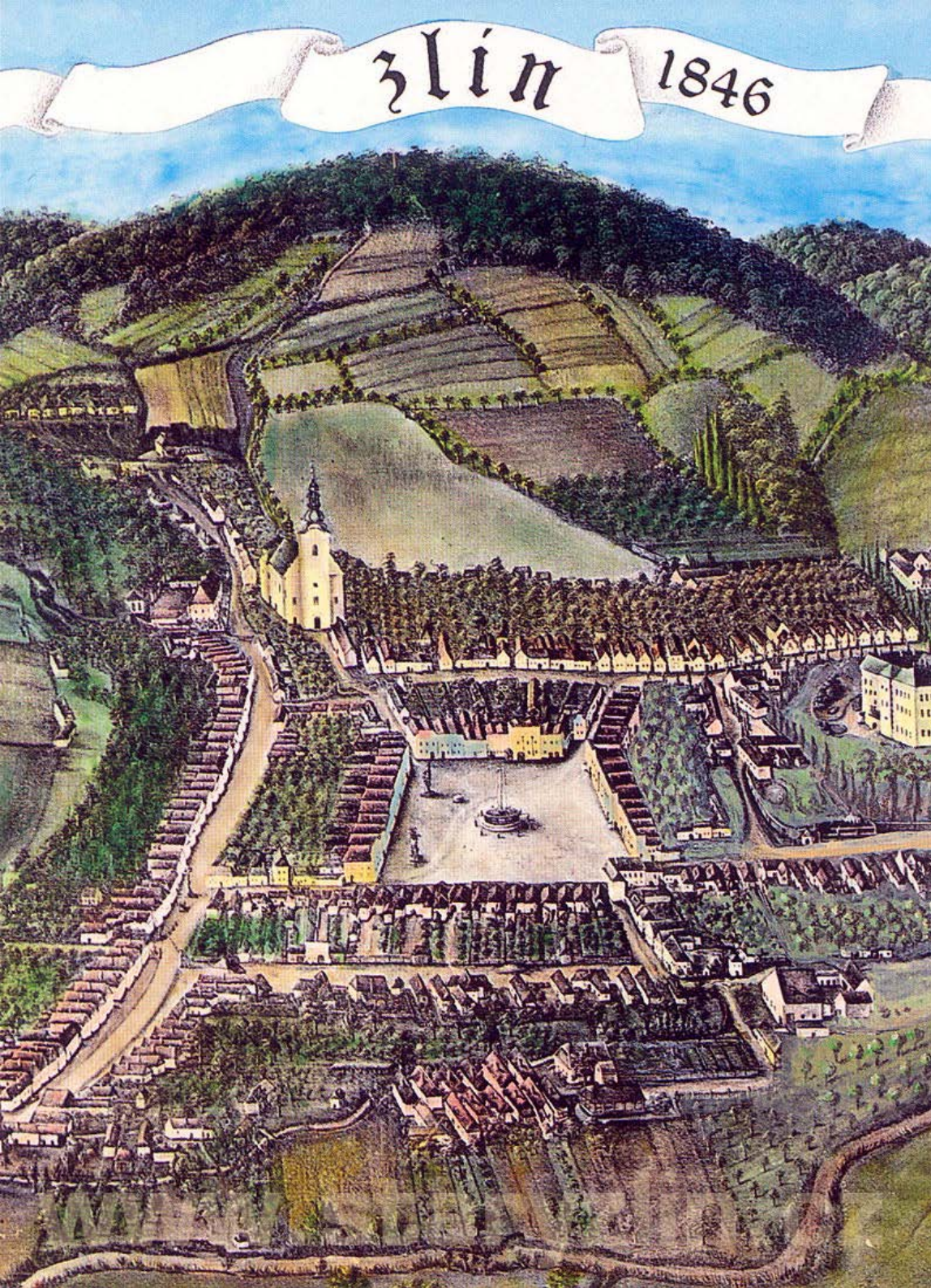
Tyl Gimnázium - J. Grocár, 1925-27

Huszita templom - J. Grocár, 1926-29

Huszita templom - J. Grocár, 1926-29

Zlín esetében a Thomas és Jan Antonín Bat'a által sikerre vitt cipőgyár és a kialakított, diktatórikus gazdasági, majd politikai szerepkör az egykori középkori falut radikális és máshol nem tapasztalható modernizációnak vetették alá, a nyers funkcionalizmus jegyében. Mai szemmel, **a város nem átalakult, hanem megszületett.**

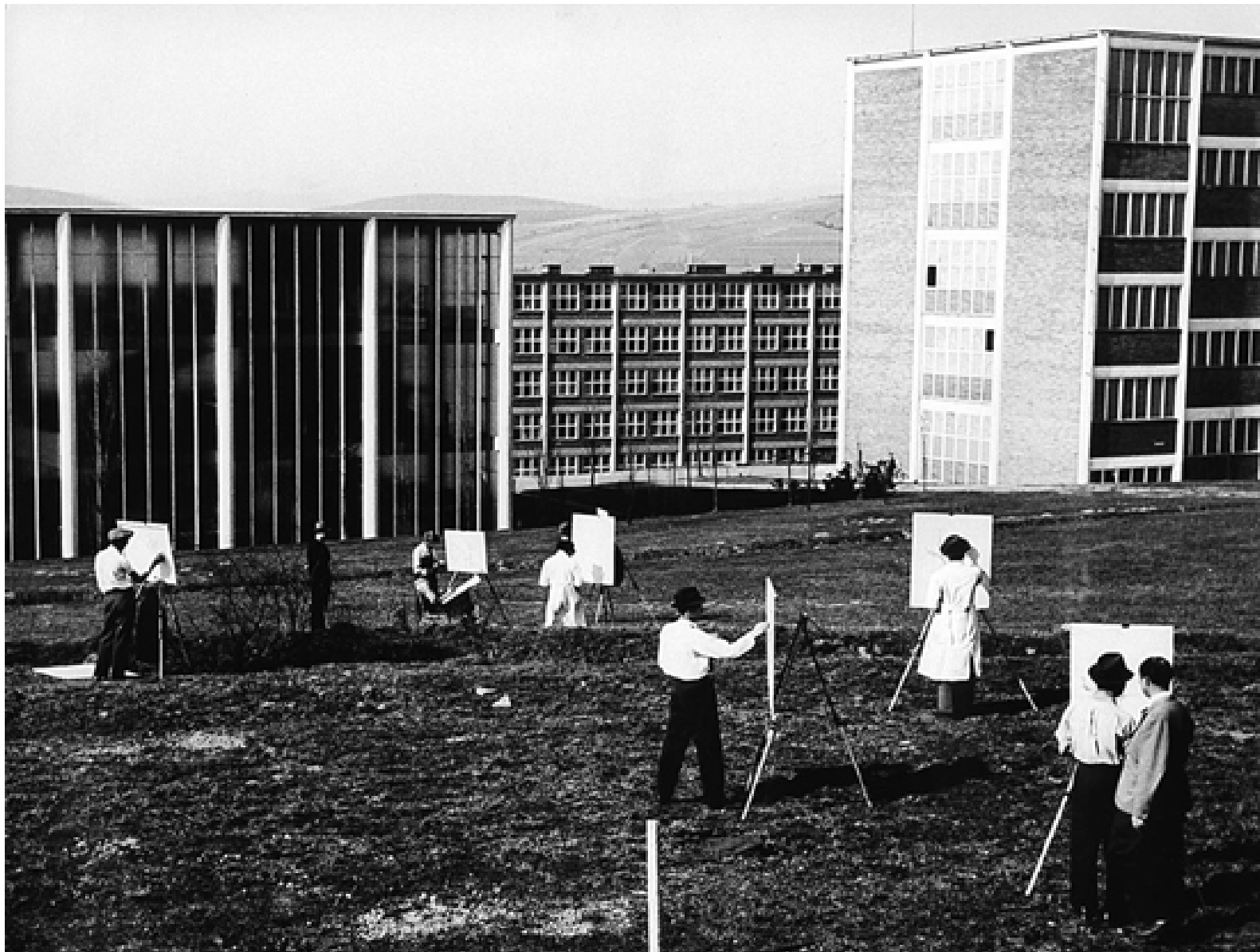
A városban 40 év alatt lezajlott események egyik alapja az újító akarat: Thomas Bat'a személyisége és törekvései, másrészt egy új ipari technológia: a futószalagos gyártási folyamat (Ford) megismerése, és elveinek kiterjesztése. A kettőből fonódva alakult ki **“a modern modellvárosa”**, mely a munkavégzés mellett az épített környezet, és az itteni, modern városi élet minden rétegére jelentős hatással volt.

A fordizmus hatása az alapvetően funkcionalista felfogású cipőgyáros jövőképében hatványozottan mélyült el, a gyártási idő jelentős redukálása mellett a munkavégzés terei, a dolgozók képzettsége és állapota, azok élethelyzete egyaránt foglalkoztatták, mindezek jobbítására és fejlesztésére tett **törekvés eredményeül épült ki** az utópisztikusnak nevezett modern élettér, az új Zlín.

Az utópiák képzelt sorában a pozitív törekvések száma már kevesebb, Zlín esete pedig kiemelkedő ilyen tekintetben. A törekvésekből származó anyagi hasznot folyamatosan visszaforgatták, építettek, **teljes életmodellt valósítottak meg.**

A Zlínben 1900-1950 között lezajlott folyamatok sok szempontból - építészeti, társadalmi, kulturális, ipari gazdasági - vizsgálhatók. Egyik réteg sem önmagában képvisel maradandóan kiemelkedő értéket. **A teljes kép a kivételes**, az a model világ, mely kritizálható, kritizált, de hatékony és élhető volt. A hatása mind a mai napig érezhető, a létrehozott építészeti értékek máig jó stratégiai pozícióban vannak.

Le Corbusier: „Zlín egy ragyogó jelenség. Itt, Zlínben fedeztem fel az eredeti alapvetések mögött rejlő lényegét, mint az épületek teherhordó elemeire vonatkozó szabványosítás. Számos Zlín-beli létesítményben; gyárakban, lakóházakban, diákszállóknban, iskolákban, közösségi intézményekben és a Thomas Bata Emlékműben is megtalálhatjuk az egységesített szerkezetet, melyek itt, hasonló elemeikkel egy harmonikus egészé állnak össze. Általánosságban szólva, Zlín egyike az új világ legizgatóbb helyeinek. **Itt tényleg lehet élni!**”

Az építészet mögött Corbusier látta a lényegét: a pezsgő, élettel teli, folyton bővülő és alakuló funkciót, mely további, nagyszabású elképzeléseket szült.

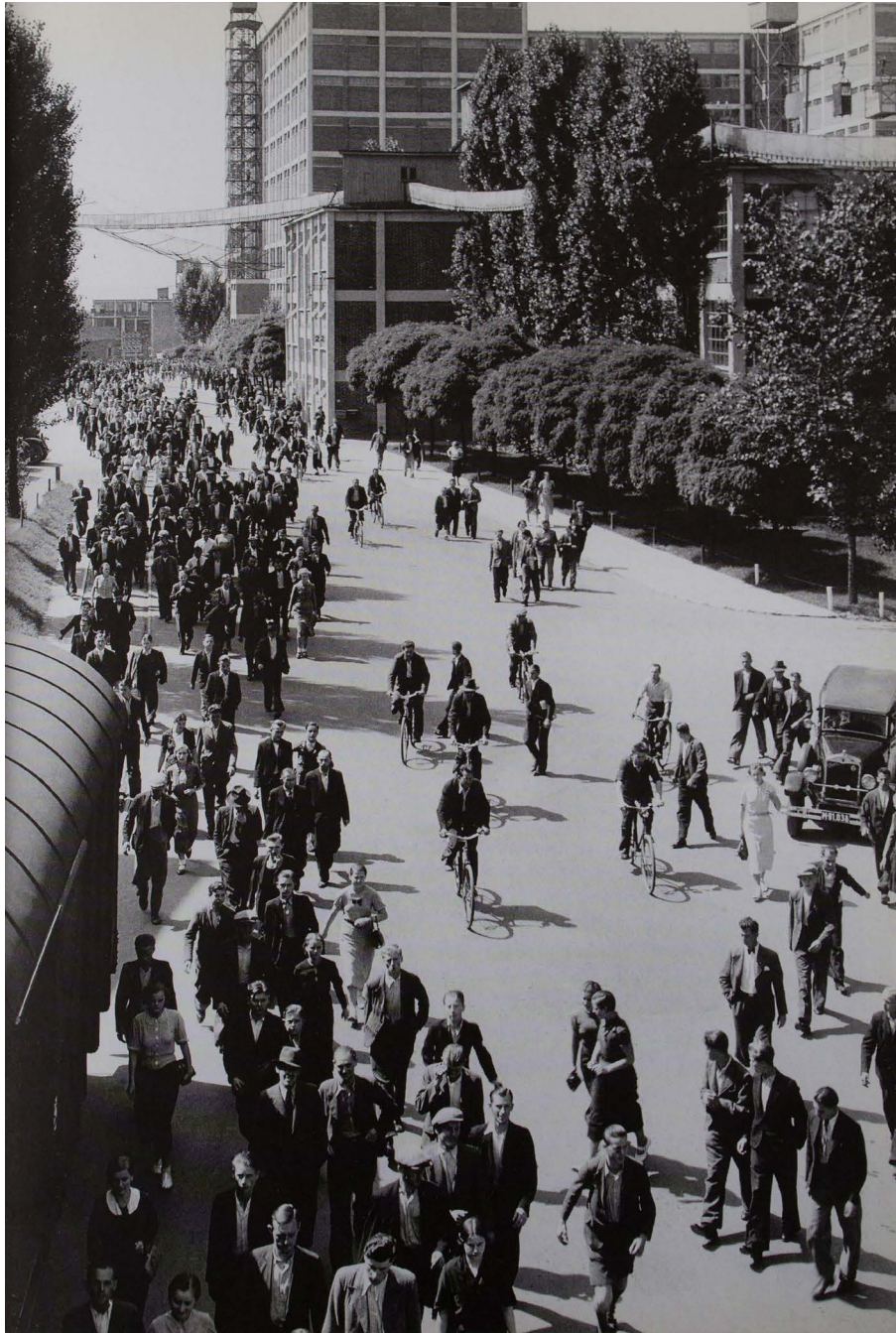

Bat'a "csontváz" szerkezetű felhőkarcoló építése

Dolgozók Tere: az új városközpont

A többszintes épületek költséghatékonyak voltak, **flexibilis belső tereket** biztosítottak, mely kiküszöbölte az épület elévülés korszakos és mélyre ható problémáját.

Az élet minden szegmensére - dolgozói élettét, privát élettét, utcakép, gyermekvállalás, oktatás - kiterjedő diktatórikus rendszer és a hozzá tartozó felügyelet alkalmazkodást követelt meg. Önként felvállalt életforma volt ez, és a népesség növekedés népszerűsége, de kényszerűsége is enged következtetni. De az elvártakkal szemben nyújtott javak és szolgáltatások - összkomfortos ház, kertvárosi élettét, városi programok, technikai vívmányok, oktatás, jólét - vélhetően egyensúlyban álltak.

Bat'a iskolája, ahol 'fiatal férfiak', 'fiatal nők', és külföldi cserediákok is tanultak.

Kapcsolat a jelennel

A jó gazdasági stratégiai alapok, és az előre gondolkodó építészeti műszaki tervezés lehetőséget teremtett az igazi alkotásra, **a tervezett jövőképre**. Egy model volt ez, melyet minden részletében a hozzáállás formált. Az egységes egésznek tekintve - ahogyan tette azt Corbusier is - az itt történekmek kivételes ereje volt, és kivételes hatása van a mára. Ez a rendszer a megszállást, az eltérő politikai környezeteket is túlélte. Zlínbe látogatva az ember a földrajzi és történelmi környezettől szinte kiszakadva, erős identitással, minőségi kortárs beavatkozásokkal, sokgyermekes, közvetlen lakossággal; **egy élhető várossal találkozik**.

Vendéglátó pavilon és kultúrtér, Zlín 2015

Játszótér és esőbeálló, Zlín 2015

Esőbeálló, Zlín 2015

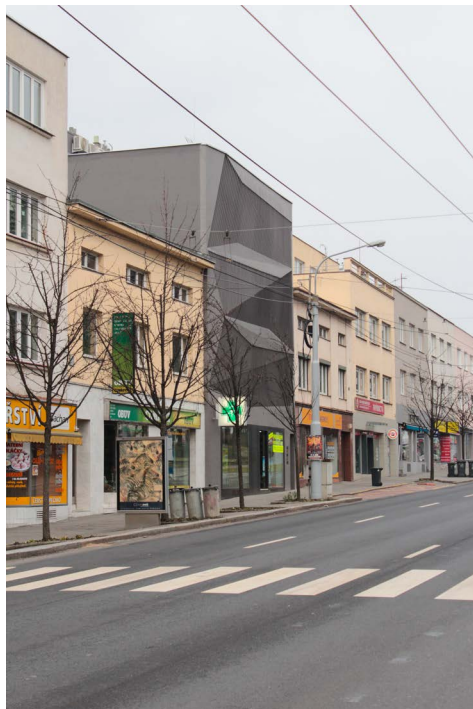

Klub bővítés és parkfejlesztés, Zlín 2015

Új lakóépületek, Zlín 2015

Új elemek, Zlín 2015

Letná lakóövezet, Zlín 2015

Zalesna lakóövezet, Zlín 2015

Podvesná lakóövezet (Drevnice), Zlín 2015

Díly lakóövezet, Zlín 2015

Obeciny lakóövezet, Zlín 2015

Többlakásos szalagház és pontház - M. Drofa, Zlín

Kollektív ház - J. Vozenílek, Zlín

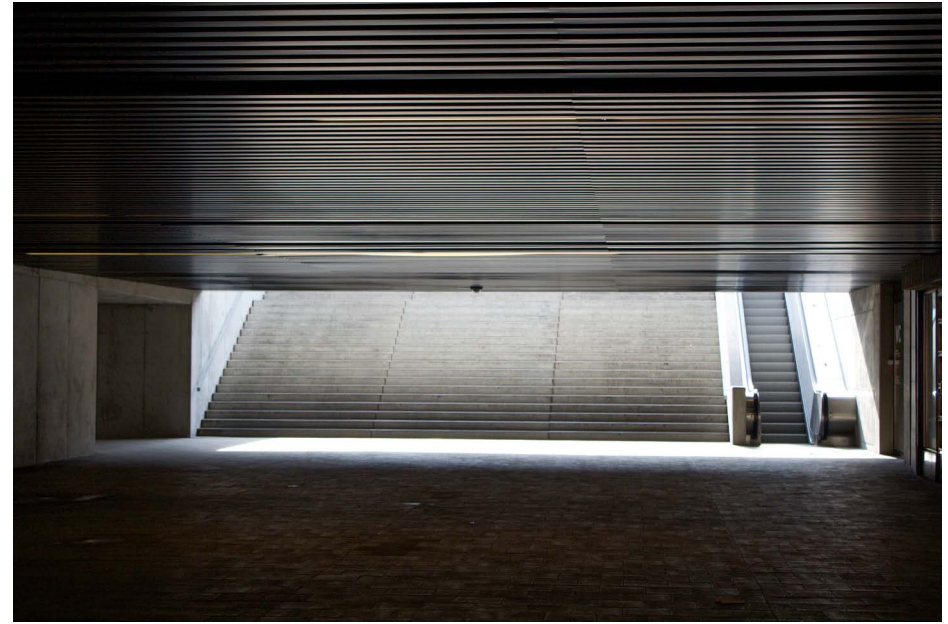
Egykori 'Dolgozók Tere', napjainkban hotel, mozi és kereskedelmi épületek

Irodaház - V. Karfík, Zlín

Átalakuló gyárterület, Zlín

Átalakuló gyárterület, Zlín

Detroit 2015